

κατὰ τὸ πλεῖστον τόσον ἀτομικά, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθοῦν καὶ νὰ ἀνατυπωθοῦν ἐπιστημονικῶς. Ἡ ἀπλῆ κοινότης, τῆς ὁποίας τὸ θεμελιωτικὸν αἶσθημα ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἀπλῆς φύσεως, συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς. Τὸ ἔθνος, ὡς δεσμός, τοῦ ὁποίου τὸ θεμελιωτικὸν αἶσθημα ὑπαγορεύεται οὐχὶ ὑπὸ τῆς ἀφ' ἑαυτῆς ἀλόγου καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου μορφουμένης φύσεως, ἀλλ' ὑπὸ νοήματος καθ' ὑπέρβασιν τοῦ λόγου δημιουργηθέντος, δὲν συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς.

28.— Εἰς μάτην προσεπάθησεν ἡ ἐπιστήμη νὰ ὀρίσῃ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὸ ἔθνος. Αὐτὸς οὗτος ὁ Max Weber, ὅστις —ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀδελφόν του Alfred Weber—δὲν παρητήθη πλήρως τῆς προσπαθείας, ὅπως συλλάβῃ λογικῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἔθνους,¹ δὲν κατώρθωσε— παρ' ὅλην τὴν προσπάθειαν, ἣν κατέβαλε— νὰ καταλήξῃ εἰς συμπεράσματα θετικά. Τί θὰ θεωρηθῇ ἀρὰ γε ὡς στοιχεῖον τοῦ ἔθνους; Ἡ κοινότης τῆς γλώσσης; Εἶναι γνωστόν, ὅτι κοινότης γλώσσης ὑπάρχει καὶ μεταξὺ λαῶν ἐθνικῶς ξένων πρὸ ἀλλήλους. Ἀφ' ἑτέρου ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι κοινή, εἶναι κάλλιστα δυνατόν νὰ διέπωνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Εἶναι μήπως ἡ κοινότης τοῦ αἵματος στοιχεῖον τῆς ὑπαρξεως τοῦ ἔθνους; Εἶναι γνωστόν, ὅτι πολλοὶ λαοί, ἂν καὶ—ἀναμιχθέντες πρὸς ἄλλους λαοὺς— ἀπώλεσαν τὴν κοινότητα τῆς καταγωγῆς των (καταγωγῆς ἄλλως τε, ἡ ὁποία οὐδέποτε σχεδὸν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ πλήρως), δὲν ἀπώλεσαν ὅμως καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητά των. Ὡσαύτως λαοὶ (ὡς π. χ. ὁ ἐλβετικός), καταγόμενοι ἀπὸ διαφόρων ὄλως πηγῶν, συνεδέθησαν ἐσωτερικῶς δι' ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης. Εἶναι ἀρὰ γε στοιχεῖον τοῦ ἔθνους ἡ κοινότης ἀναμνήσεων συνδεομένων πρὸς τὴν ὑπερνίκησιν κινδύνων, ἡ κοινότης ἡθῶν, παραδόσεων καὶ γενικωτέρων πνευματικῶν συνθηκῶν, ἡ κοινότης τέλος θρησκευτικῆς τιнос ἐπαγγελίας; Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐμφανίζονται πολλάκις συνδεόμενα πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἔθνους καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως. Τὰ αὐτὰ ὅμως ἀκριβῶς στοιχεῖα ἐμφανίζονται συνιστῶντα καὶ ἄλλους συνδέσμους, οἱ ὁποῖοι ἔν εἶναι ἐθνικοὶ καὶ εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδόσουν ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Ἀναμνήσεις συνδεόμεναι πρὸ τὴν ὑπερνίκησιν κοινῶν κινδύνων, κοινότητες ἡθῶν, παραδόσεων κλπ. συνδέουν πολλάκις καὶ λαοὺς ἐθνικῶς ξένους πρὸς ἀλλήλους. Οἱ Ἕλ-

1) Πρὸβλ. Max Weber, Grundriss der Sozialökonomik, III Abteilung: «Wirtschaft und Gesellschaft», Tübingen 1922. σ. 627 κ. ε.

ληνες συνδέονται πρὸς τοὺς ὑπολοίπους βαλκανίους λαοὺς διὰ πολλῶν κοινῶν παραδόσεων καὶ δι' ἀναμνήσεως ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀποτίναξιν κοινοῦ ζυγοῦ. Καὶ ὅμως: κοινότης ἐθνικὴ δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς βαλκανικῆς Χερσονήσου. Τέλος κοινότης θρησκευτικῆς ἐπαγγελίας ἀναφέρεται πολλάκις καὶ εἰς ὠρισμένον ἐθνικὸν αἴσθημα, ἐμφανίζεται ὅμως συχνότατα συνδέουσα λαοὺς, οἱ ὅποιοι στεροῦνται κοινοῦ ἐθνικοῦ αἰσθηματος. Ἐὰν ἀπετέλει αὕτη στοιχεῖον ἀναγκαῖον τῆς ὑπάρξεως ἔθνους, θὰ ἔπρεπε νὰ μεταβάλλῃ πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς εὐρισκομένου λαοὺς εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος. Ἡ ἱστορία ὅμως διδάσκει, ὅτι τοῦτο δὲν συμβαίνει. Τοὺς Μωαμεθανοὺς συνδέει πάντας κοινὴ θρησκευτικὴ ἐπαγγελία. Διέπονται ὅμως ἄρα γε πάντες οἱ Μωαμεθανοὶ ὑπὸ κοινοῦ ἐθνικοῦ αἰσθηματος; Ἀσφαλῶς ὄχι! Τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν Τούρκων φέρουν ἐν ἑαυτοῖς μόνον οἱ Τούρκοι καὶ δὴ ἀνεξαρτήτως τοῦ εἶναι Μωαμεθανοὶ ἢ ὄχι.

Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ συλληφθῇ λογικῶς ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, δηλαδή νὰ ὁρισθοῦν ἐπιστημονικῶς τὰ συνιστῶντα αὐτὴν στοιχεῖα. Πρὸ ὀλίγου ἐμνημονεύσαμεν στοιχεῖα τινά, τὰ ὅποια συμβαίνει πολλάκις νὰ εἶναι συνδεδεμένα καὶ πρὸς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔθνους. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς συστατικὰ στοιχεῖα τούτου; Ἀσφαλῶς ὄχι! Ἐὰν ἦσαν ταῦτα πράγματι συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους, θὰ ἔπρεπε εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας προβάλλουν καὶ ἐνεργοῦν, νὰ δημιουργῆται ἔθνος. Εἶδομεν ὅμως ἀνωτέρω, ὅτι τοῦτο δὲν συμβαίνει. Ἐθνος δημιουργεῖται καὶ ὑπάρχει μόνον, ὅταν εἰς τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἢ καὶ εἰς οἵαδήποτε ἄλλα στοιχεῖα προστεθῇ κᾶτι, τὸ ὅποιον ἀκριβῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀνομασθῇ καὶ νὰ ὁρισθῇ ἐπιστημονικῶς. Ἐὰν τὸ «κᾶτι» τοῦτο ἦτο ὠρισμένος σκοπός, εἰς ἃν δηλαδή ἦτο παρίγων λογικὸς ἢ καὶ στοιχεῖον ἀπλῶς φυσικόν, θὰ ἦτο δυνατόν κάλλιστα νὰ ὀνομασθῇ, θὰ συνελαμβάνετο ἐπιστημονικῶς. Τὸ «κᾶτι» ὅμως αὐτό, περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται, ἔχει δημιουργηθῆ κατ' ὑπέρβασιν τοῦ λόγου καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ λόγου. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁρίξῃ ὁ λόγος ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον περιορίζει τὸν λόγον. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁρίξῃ ὁ λόγος ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον γεννᾶται καὶ ὑπάρχει διὰ νὰ ἀποδεικνύῃ ἀκριβῶς τὸν λόγον περιορισμένον.

29.— Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους εἶναι ἰδέα ξένη πρὸς πᾶσαν λογικὴν καὶ τεχνικὴν συγκρότησιν, εἶναι ἰδέα, ἢ ὅποια ἐγεννήθη κατ' ἀντίθεσιν, δύναται τις εἰπεῖν, πρὸς ὀλόκληρον τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν νεωτέραν ἐποχὴν μηχανικὴν καὶ ὑπὲρ τὸ δέον λο-

γικὴν τάσιν. Ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ τοῦ βυθοῦ παλαιᾶς μυστικοπαθείας ἀναπηδήσασα νησίς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε νὰ διασωθῇ ἀπὸ τοῦ ρεύματος τῆς μηχανοποιήσεως τῶν πάντων ἡ μαγεία παλαιότερων ἐποχῶν. Τὸ μυστικὸν καὶ μαγικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διατρέχον τὸν κίνδυνον νὰ ἐξαφανισθῇ πλήρως, ἐδημιούργησεν ὡς καταφύγιον τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους (ἡ ὁποία εἶναι, ὡς τοιαύτη, προῖον τῆς νεωτέρας ἐποχῆς) καὶ προσεπάθησε, καλυπτόμενον ὑπ' αὐτῆς, νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς. Κατέστη ὅμως τοῦτο πράγματι δυνατόν;

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα θὰ ἀπαντήσωμεν κατ' ἀνάγκην ἀρνητικῶς. Ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, ἐν τῇ πλήρει γνησιότητι αὐτῆς, ἔζησε μόνον ὀλίγας στιγμὰς τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Πρὶν ἢ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα, πῶς διελύθη ἢ μᾶλλον πῶς παρεμορφώθη ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, πρέπει νὰ ὀρίσωμεν εἰδικώτερον τὰς ὀλίγας ἐκεῖνας στιγμὰς, κατὰ τὰς ὁποίας ἔζησεν αὕτη πράγματι ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐφάνη ὅτι ζῆ πράγματι. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στιγμαὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς αἱ στιγμαὶ τῆς μόνης ἀληθοῦς ζωῆς της, ἀλλ' εἶναι ταῦτοχρόνως καὶ αἱ τραγικώτεραι στιγμαὶ τῆς ζωῆς της. Ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους ἔζησε πράγματι μόνον, ἐφ' ὃσον κατεδιώκετο φανερὰ ἐκ μέρους τοῦ κράτους. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἰδέα τοῦ κράτους ἔπαυσε φανερὰ διώκουσα τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους, ἀφ' ὅτου προσεποιήθη μάλιστα τὸ κράτος, ὅτι συνεφιλιώθη πρὸς αὐτήν, ἔπαυσεν ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους σημαίνουσα ἀληθῆ ζωὴν.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ κράτους καὶ ἔθνους ὑπῆρξε διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς νεωτέρας ἱστορίας χαρακτηριστικώτερος τοῦ ἀγῶνος τῶν διαφόρων ἔθνων πρὸς ἀλληλα. Μόνον κατόπιν σκληρῶν ἀγῶνων ἀπεφάσισε τὸ κράτος νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ ἔθνους καὶ ὑπεχώρησεν ὄχι (ὅπως πιστεύεται ὑπὸ πολλῶν) ὑποταχθὲν ὑπὸ τὸ ἔθνος, ἀλλὰ—καὶ τοῦτο γνωρίζομεν ἐκ τῆς διπλωματικῆς ἱστορίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ αὐτῶν τούτων τῶν τριῶν δεκαετηρίδων τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος—συμβιβασθὲν πρὸς αὐτό, τοῦ συμβιβασμοῦ μάλιστα τούτου γενομένου τῇ ἐνεργῶ μεσολαλήσει τῆς οἰκονομίας, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς ὁποίας τελεῖ σήμερον πλεον ἢ πολιτεία. Ἐξαιρέσει ἐλαχίστων κρατῶν, ὅπως εἶναι σήμερον ἢ μᾶλλον ὅπως ἦναγκάσθη νὰ εἶναι σήμερον ἡ Ἑλλάς, τὰ πλεῖστα αὐτῶν τούτων τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων κρατῶν δὲν ἐπεσφράγισαν τὸν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους ἀγῶνα των εἰμὴ μόνον διὰ διπλωματικῶν συμβιβασμῶν ἀμφιβόλου ἠθικοῦ κύρους. Καὶ σήμε-

ρον ἀκόμη δὲν ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς τὸ κράτος εἰ μὴ δύναμιν ἀντιτιθεμένην πρὸς τὸ ἔθνος.

Ἐρωτᾶται ὁμως: Ποῖοι εἶναι οἱ σκοποί, τοὺς ὁποίους ζητεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ κράτος ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ του πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους;

Τὸ κράτος, ὅσονδήποτε καὶ ἐὰν ἀνυψοῦται εἰς τὴν ἐπιδίωξιν ἀνωτέρων σκοπῶν, εἶναι κατ' ἀρχὴν ἑτερόνομον. Διότι καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ σκοποὶ οὗτοι εἶναι ὠραῖοι καὶ ὑψηλοί, δὲν πηγάζουν πάντως ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας του, ἀλλ' εἶναι σκοποὶ, τοὺς ὁποίους δανείζεται, τοὺς ὁποίους οἰκιοποιεῖται ἢ μᾶλλον σκοποὶ, οἱ ὁποῖοι ἐπιβάλλονται εἰς αὐτό. Τοῦτο ὁμως σημαίνει συγχρόνως, ὅτι καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ σκοποὶ οὗτοι εἶναι κακοὶ—καὶ ὅταν συνίστανται εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ νομιμοποίησιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς μιᾶς τάξεως ὑπὸ τῆς ἄλλης—, καὶ πάλιν ἡ εὐθύνη δὲν βαρύνει τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους. Τὸ κράτος κεῖται πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Συνήθως λέγεται, ὅτι τὸ κράτος ἐστράφη κατὰ τοῦ ἔθνους μόνον ἔφ' ὅσον διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἡγεμονικῶν συμφερόντων. Ἡ ἱερὰ συμμαχία ἀπετέλεσε συμμαχίαν τῶν ἡγεμόνων κατὰ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν τὴν ἐλευθερίαν των, ἐλευθερίαν, ἢ ὁποῖα ἠπείλει τὴν κρατοῦσαν μεταξὺ τῶν ἡγεμονικῶν στεμμάτων ἰσορροπίαν. Τοῦτο βεβαίως εἶναι ἐν μέρει ἀληθές, δὲν λύει ὁμως τὸ τεθὲν ἐνταῦθα πρόβλημα. Ὁ ἀγὼν τῶν ἡγεμόνων κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους ἦτο φαινόμενον στιγμιαῖον καὶ ὠφείλετο μᾶλλον εἰς παρεξήγησιν παρὰ εἰς καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον. Ὑπῆρξαν ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι εὔρον ἀργότερον τρόπον, ὅπως ἐμφανισθοῦν ὡς σύμβολα τῆς ἐθνικῆς ἀκριβῶς ἐνότητος τῶν ὑπηκόων των. Ὁ πραγματικὸς ἀγὼν τοῦ κράτους κατὰ τοῦ ἔθνους, ὁ ὁποῖος εἶναι περισσότερον ἐπικίνδυνος τῆς ἐναντίον του πρὸς στιγμὴν στραφείσης φανερᾶς ἀντιθέσεως τῶν ὑπογραψάντων τὰς συνθήκας τῆς Βιέννης ἡγεμόνων, εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἐνεφανίσθη ἐγκαινιαζόμενος ὑπὸ τοῦ κράτους ὡς ὄργανου τῆς ἀστικῆς τάξεως, τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀστικὴ τάξις, — ἀντιθέτως πρὸς τοὺς μικροαστοὺς τοῦ συντεχνιακοῦ καθεστῶτος — κοσμοπολιτικῶς προσανατολισμένη, δὲν εἶχε συμφέρον νὰ δεσμευθῇ ἐντὸς ὁρίων ἐθνικῶν. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀληθείας ταύτης συμβάλλει μάλιστα κατὰ νέον ὄλως τρόπον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 δὲν ὑπῆρξεν ἀγὼν τῆς ἀστικῆς τάξεως. Εἰς τὴν δουλεύουσαν Ἑλλάδα δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἡ τάξις τῶν ἀστῶν εἰμὴ ἐλά-

χιστα. Ὁ ἀγὼν τοῦ 21 ἦτο ἀγὼν τοῦ ἀνωνύμου πλήθους τῆς ὑπαίθρου ἑλληνικῆς χώρας. Ἐὰν ὑπῆρχε τάξις ἀστική ἀνεπτυγμένη καὶ ἐὰν φορεὺς τοῦ ἀγῶνος ἦτο τοιαύτη τάξις, ὁ ἀγὼν θὰ ἔστερεῖτο καθαρῶς ἔθνικοῦ χαρακτῆρος. Αὕτη αὕτη ἢ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐὰν εἶχεν ὡς φορέα τῆς μόνον τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ ὄχι τὸν κατώτατον λαόν, τὸν ὄχλον ἰδίᾳ τῶν Παρισίων, δὲν θὰ προσελάμβανεν ἔθνικὸν περιεχόμενον. Αἱ φάλαγγες τοῦ Ν α π ο λ έ ο ν τ ο ς ἀπηρτίσθησαν ἀπὸ τὸν λαόν καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ἀστούς. Ὁ Ρ ή γ α ς ὁ Β ε λ ε σ τ ι ν λ ῆ ς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐμπνευσθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς κοσμοπολιτικῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας τῆς Δύσεως, ἐζήτησε—συνεπῆς πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας—οὐχὶ ἀπολύτρωσιν ἔθνικὴν, ἀλλ' ἀνατροπὴν ὀρισμένου πολιτειακοῦ καθεστώτος, ἀπευθυνθεὶς διὰ τῶν θουρίων τοῦ οὐχὶ μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ πρὸς πάντας τοὺς στενάζοντας ὑπὸ τὸν ἀπολυταρχικὸν ζυγὸν τοῦ Σουλτάνου. Καὶ τοῦτο ἔχει σπουδαιότητα σημασίαν. Ἐὰν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀστικὴ συνείδησις καὶ ἐὰν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ρ ή γ α εὔρισκον εἰς τὴν συνείδησιν ταύτην ἀπήχησιν ἀνταποκρινομένην πράγματι εἰς αὐτάς, ὁ ἀγὼν τοῦ 21 θὰ ἔστερεῖτο αὐστηρῶς ἔθνικοῦ χαρακτῆρος. Μόνον ἢ προαστικὴ καὶ ξένη πρὸς πάντα κοσμοπολιτισμὸν συνείδησις τοῦ Ἕλληνοϋ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸν ἔθνικὸν ἀγῶνα τοῦ 21. Ἡ ἀστικὴ συνείδησις δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιήσῃ τοῦτον. Ἐὰν ὑπάρχουν μάλιστα σκοτειναὶ τινες σελίδες εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, αὗται ὀφείλονται ὄχι μόνον εἰς ἀντίδρασιν τῆς φεουδαρχικῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ κυρίως εἰς τυχαίως καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ὅλον ἑλληνικὸν περιβάλλον ἀναπτυχθέντας ἀστούς. Εὐτυχῶς ὅμως τὸ περιβάλλον τοῦτο ἦτο ἰσχυρότερον τῶν ἐξαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτό. Τὸ ἑλληνικὸν καὶ καθ' αὐτὸ ἔθνικὸν περιβάλλον ἦτο τὸ περιβάλλον τοῦ κάμπου καὶ τοῦ βουνοῦ.

30.—"Ἄς ἐπανελέθωμεν ὅμως εἰς τὸ πρόβλημά μας. Τὸ κράτος, εἰπομεν ἀνωτέρω, στρέφεται κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους κυρίως ἐφ' ὅσον ἐμφανίζεται ὡς ὄργανον τῆς ἀστικῆς τάξεως, τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας. Πῶς συμβιβάζεται τοῦτο πρὸς τὸ συνήθως λεγόμενον, ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξις εἶναι ὁ φορεὺς τῶν νεωτέρων ἐθνικιστικῶν ἀκριβῶς κινήσεων, ὁ φορεὺς τοῦ ἐθνικισμοῦ; Δὲν εἶναι τοῦτο ἀληθές;

Τὸ ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξις εἶναι κυρίως ὁ φορεὺς τοῦ ἐθνικισμοῦ, τὸ ὅτι ἢ ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη ἢ μᾶλλον ἐξ αὐτῆς προελθοῦσα κεφαλαιοκρατία ἐμφανίζεται συνήθως ὡς ὑποθάλλουσα ἀκριβῶς τὰς ἐθνικιστικὰς κινήσεις, τοῦτο εἶναι ἀναντιρρήτως ἀληθές. Ἡ ἀναγνώρισις ὅμως τῆς

ἀληθείας ταύτης δὲν πρόκειται νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ περιπέσωμεν εἰς ἀντίφασιν τινα πρὸς τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν περιέχει ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἡ ἀστική τάξις εἶναι ἀκριβῶς ὁ φορεὺς τοῦ ἔθνικισμοῦ, ὄχι μόνον δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ κράτος στρέφεται κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους κυρίως ἐφ' ὅσον ἐμφανίζεται ὡς ὄργανον τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐπικυρώνει τὴν θεωρίαν ταύτην. Καὶ ἐπικυρώνει ταύτην, διότι ὁ ἔθνικισμός, τοῦ ὁποίου φορεὺς εἶναι ἡ ἀστική τάξις, δὲν εἶναι ἄμεσον καὶ ὄργανικὸν προῖόν τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους, κατὰ τῆς ὁποίας στρέφεται ἀκριβῶς ἐν πολλοῖς τὸ ἀστικὸν κράτος. Ἔθνος καὶ ἔθνικισμός εἶναι ἕννοιαι, αἱ ὁποῖαι, μόνον κατ' ἐπίφασιν συγγενεύουν πρὸς ἀλλήλας. Ὁ ἔθνικισμός γεννᾶται διὰ τῆς παραμορφώσεως καὶ οὐχὶ διὰ θετικῆς καὶ ὄργανικῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους.

Ἡ ἀπλουστερά μορφή, ὑφ' ἣν ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ἱστορίαν ὁ ἔθνικισμός (καὶ πρόκειται μάλιστα περὶ μορφῆς, ἡ ὁποία προηγήθη χρονικῶς τῆς ἱστορικῶς καλλιεργημένης διαμορφώσεως καὶ κατ' ἀκαλουθίαν τῆς οὐσιαστικῆς, δύναται τις εἰπεῖν, γενέσεως τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους) συνδέεται πρὸς τὴν πίστιν εἰς θείαν τινὰ ἀποστολήν. Ἡ θρησκευτικὴ ἐπαγγελία, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται πολλάκις (ὡς ἐλέχθη ἤδη καὶ ἀνωτέρω) συνδεομένη ἐξωτερικῶς—καὶ μόνον ἐξωτερικῶς—πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἔθνικῆς συνειδήσεως, ὀδηγεῖ συνήθως εἰς ἔθνικισμόν, διότι γεννᾷ εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐμπνεομένης ομάδος τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπαγγελία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκπληρωθῇ εἰ μὴ διὰ τῆς ὑποδουλώσεως ἐκείνων, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἐδόθη. Γεννᾶται ὁμως ἡ πεποίθησις αὕτη ἀφ' ἑαυτῆς; Μετατρέπεται ἡ ἔθνικὴ συνείδησις ἀφ' ἑαυτῆς εἰς ἔθνικισμόν; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπάντησις καταφατική. Ἦδη ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ μορφῇ ἔθνικισμοῦ ἡ ὁμάς τῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἔθνικῆς (ἢ μᾶλλον : ἀπλῶς πατριωτικῆς) συνειδήσεως διεπομένων ἀνθρώπων ἐκδηλοῦται ἔθνικιστικῶς τῇ ἐπεμβάσει ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ ὁμάδι ταύτῃ τάξιν. Ἡ κρατοῦσα τάξις εἶναι συνήθως ἡ προωρισμένη, ὅπως προπαγανδίζει τὸν ἔθνικισμόν, ὅστις—ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους—ἐμφανίζεται πλέον ὡς προῖόν σκοπιμότητος, λογικῶν ὑπολογισμῶν, πολιτικῆς. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τῆς κρατούσης τάξεως ὀφείλεται εἰς συμφέροντα, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανοποίησις συνδέεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν προβολὴν τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως εἰς σφαῖρας κειμένας ἔκτος ἑαυτῆς, δηλαδή πρὸς τὴν μεταστροφὴν τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους εἰς ἔθνικισμόν. Τὰ συμφέροντα ταῦτα

εἶναι ἢ συμφέροντα πολιτικοῦ prestige, ἢ πνευματικὰ καὶ τέλος οἰκονομικὰ συμφέροντα. Ἡ κοινότης οἰκονομικῶν συμφερόντων, ἐν ᾧ—πρὸς κοσμοπολιτισμὸν τείνουσα καὶ τὰ ἔθνικὰ ὄρια ἀγνοοῦσα—δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς δημιουργίαν ἔθνικῆς συνειδήσεως, χρησιμεύει πολλάκις—ἐφ' ὅσον φορεὺς τῆς κοινότητος ταύτης τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων εἶναι αὕτη ἡ κρατοῦσα τάξις καὶ ὄχι βεβαίως τὸ προλεταριάτον—πρὸς ἐκμετάλλευσιν ὑπαρχούσης ἔθνικῆς συνειδήσεως καὶ πρὸς μετατροπὴν ταύτης εἰς ἔθνικισμὸν.

Ὁ ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς θεῖαν τινα ἀποστολὴν βασιζόμενος ἔθνικισμὸς, ἂν καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀπλουστέραν μορφήν ἔθνικισμοῦ, ἰδιαίξει καὶ εἰς ἀπολύτως προηγμένους λαούς. Διὰ νὰ ἐξελιχθῇ ὅμως οὗτος μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε νὰ συμβιβάζεται πρὸς τὴν συνείδησιν ἐξαιρέτως «προηγμένων» («προηγμένων» ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ) λαῶν, προϋποτίθεται συνήθως, ἐὰν ὄχι ἡ πλήρης ἀντικατάστασις τῆς θρησκευτικῆς τοῦ βάσεως διὰ βάσεως πνευματικῆς, πάντως ὁ σύνδυασμὸς τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος πρὸς χαρακτῆρα πνευματικόν. Ἐθνη θέλοντα νὰ ἐπιβάλλουν τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ὄντοτητα καὶ ἐπὶ ἄλλων ἔθνῶν πιστεύουν εἰς τὴν θεῖαν των ἀποστολήν. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν ἡ ἔθνικὴ συνείδησις καθίσταται ὄργανον τῆς κρατούσης τάξεως. Δὲν εἶναι μάλιστα σπάνιαι αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς «πνευματικὸς» κατ' ἐπίφασιν ἔθνικισμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ ἐξυπηρετήσῃ καθαρῶς οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς κρατούσης τάξεως (παράδειγμα: διαφήμησις πνευματικῶν ἀγαθῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν συμφερόντων ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου). Ὁ ἔθνικισμὸς τείνει ἄφ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῇ τὴν καθαρῶς πνευματικὴν του βᾶσιν, δηλαδὴ τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν, καὶ νὰ στραφῇ πρὸς τὴν ἐξυπηρέτησιν ὑλικῶν ἢ καὶ στενωῶς πολιτικῶν ἀξιῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲν ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἔθνικισμὸς συνίσταται ἀναγκαίως εἰς ἑδαφικὴν ἐξαπλωτικὴν κίνησιν. Τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἔθνικιστικὴν πολιτικὴν, δυνατὸν — καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνότατα — νὰ ἀποβλέπῃ οὐχὶ εἰς ἐπέκτασιν τῶν πολιτικῶν καὶ κρατικῶν ὁρίων του, ἀλλ' εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν ὁρίων του ἐξάπλωσιν τῆς πνευματικῆς ἢ οἰκονομικῆς αὐτοῦ ἐπιρροῆς. Τοιοῦτοτρόπως θίγομεν τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ ἔθνικισμοῦ πρὸς τὸν ἰμπεριαλισμὸν. Ὁ ἔθνικισμὸς προκαλεῖ πολλάκις—οὐχὶ ὅμως καὶ κατ' ἀνάγκην—τὴν γένεσιν ἰμπεριαλισμοῦ. Ἐφ' ὅσον ὁ ἔθνικισμὸς ἀποβλέπει εἰς ἑδαφικὴν ἐξάπλωσιν καὶ ὑποδούλωσιν ἄλλων ἔθνῶν ἢ ἔστω καὶ εἰς ἀπλήν οἰκονομικὴν διεΐσδυσιν καὶ δημιουργίαν σφαιρῶν οἰκονομικῆς ἐπιρροῆς εἰς

τοὺς κόλπους ἄλλων κρατῶν (πράγμα, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὰς νεωτέρας συνθήκας τῆς διεθνοῦς ζωῆς ἰσοδυναμεῖ πολλάκις πολιτικῶς πρὸς ἔδαφικὴν ἐξάπλωσιν), ἐμφανίζεται οὗτος ὡς ἱμπεριαλισμός. Ἐὰν ὁ ἐθνικισμὸς ἀρκῆται εἰς τὴν δημιουργίαν πνευματικῆς ἐπιρροῆς ἀπλῶς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἱμπεριαλισμός. Ὡσαύτως στερεῖται παντὸς ἱμπεριαλιστικοῦ στοιχείου ὁ ἐθνικισμὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἐκδηλοῦται μόνον ἀρνητικῶς, δηλαδή ὡς ψυχικὴ ἀποστροφή κατὰ παντὸς ξένου, ἀποστροφή ὀφειλομένη ἢ εἰς πικρίαν (ἀποτέλεσμα π. χ. ἀτυχοῦς πολέμου) ἢ εἰς ἰδιοσυγκρασίαν μεγαλομανῆ, δηλαδή εἰς λόγους, οἱ ὅποιοι ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκονται σχέσιν πρὸς τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ ἰδέαν τοῦ ἔθνους, τῆς ὁποίας αἱ ἐκδηλώσεις κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι ἀρνητικά. Πάντως τὸ πνευματικὸν πρόσχῆμα δὲν πρέπει νὰ παραπλανᾷ ἡμᾶς. Ἡ ἐπιδίωξις πνευματικῆς ἐπιρροῆς δυνατόν νὰ χρησιμεύῃ μόνον πρὸς διευκόλυνσιν οἰκονομικῆς διεισδύσεως ἢ —δεδομένου, ὅτι ἡ ἔδαφικὴ ἐξάπλωσις ἐξαρτᾶται πολλάκις σήμερον (ὅποτε «λέγεται», ὅτι ἀνεγνωρίσθησαν τὰ δίκαια τῶν ἐθνοτήνων) ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ δημοψηφίσματος—πρὸς ἐπιρροασμὸν τῆς ἐκβάσεως τοιοῦτου δημοψηφίσματος. Ὑπάρχουν κράτη, τὰ ὁποῖα δωροδοκοῦν πνευματικῶς πληθυσμούς τινας πρὸς ἐξασφάλισιν τοιούτων πολιτικῶν σκοπῶν. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὁ ἐθνικισμὸς, παρὰ τὸν κατ' ἐπίφασιν ἀπλῶς πνευματικόν, ἀθῶον καὶ ἀνθρωπιστικὸν μάλιστα χαρακτῆρα του, ἀποτελεῖ κατὰ βάθος στεγνὸν ἱμπεριαλισμόν. Τὰ ὅρια μεταξὺ ἐθνικισμοῦ καὶ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι τόσον συγκεχυμένα, ὥστε καθίσταται ἐπὶ τῇ βάσει ἀπλῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων δυσχερεστάτη ἡ διάκρισις αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων. Πάντως ὁ ἱμπεριαλισμὸς εἶναι μορφή, ἣτις ἰδιάζει εἰς τοὺς πλείστους τύπους ἐθνικισμοῦ.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἤρξατο ἀποκρυσταλλουμένη ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ἤρξατο καὶ ἡ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπικρατήσασα ἀστικὴ τάξις, ἣτις ἐν τῷ μεταξὺ διέλυσε πάντα δεσμὸν πρὸς τὴν κατ' ἀρχὰς ὁμοῦ μετ' αὐτῆς ἀγωνισθεῖσαν τάξιν τῶν μὴ κατεχόντων, ἐκμεταλλευσομένη πρὸς τὸ ἴδιον πολιτικὸν ἢ οἰκονομικὸν αὐτῆς συμφέρον τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους, τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ὁ ἐθνικισμὸς, τοῦ ὁποίου φορεὺς εἶναι ἡ ἀστικὴ τάξις, ἐμφανίζεται ὡς προῖόν ἀκριβῶς τῆς χειρονομίας ταύτης, δι' ἧς ἀπηρνήθη ὁ ἀστὸς τὴν κοινὴν μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ «πολιτικὴν» καταγωγὴν του καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπιδίωξιν τῶν συμφερόντων του. Ἡ περίπτωσις αὕτη — περίπτωσις ἐπικυρουμένη ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τῶν τριῶν

δεκαετηρίδων τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος — δεικνύει καθαρότατα, ὅτι ἐθνικισμός καὶ ἐθνικὴ ἰδέα δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν καταγωγὴν. Ὁ ἐθνικισμός χρησιμοποιοεῖ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἣτις ἐκπροσωπεῖ ὁμογένειαν ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὄλου, ὡς μέσον πρὸς παραβίασιν ἀκριβῶς τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὄλου τούτου, δηλαδὴ πρὸς ἐπιδιώξιν συμφερόντων, τὰ ὅποια ὄχι μόνον δὲν σέβονται τὴν ὁμοιογένειαν τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ βασίζονται ἐπὶ τῆς ἑτερογενείας τῆς τάξεως, ἣτις ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν φορῆα τοῦ ἐθνικισμοῦ. Οἱ πλεῖστοι τῶν πολέμων, οἵτινες ἐνεφανίσθησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς ἐκδηλώσεις ἐθνικισμοῦ, ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τοῦ κεφαλαίου καὶ ἐξηνάγκασαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ὅπως προβάλῃ ἑαυτὴν εἰς σφαῖρας ἐνεργείας, αἵτινες ἔκειντο ἐκτὸς ἑαυτῆς. Ὅπως δὲποτε καὶ ἂν ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ὁ ἐθνικισμός, οὐδέποτε ἐξεπορεύθη οὗτος ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἰδέας φυσικῶς καὶ ὀργανικῶς. Ἡ σφαῖρα ἐνεργείας του εὐρίσκεται πάντοτε ἐκτὸς τῆς σφαῖρας ἐνεργείας τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ὡς ἐκ τούτου δεόν τιμελιωδῶς νὰ διακρίνωμεν τὸν ἐθνικισμὸν ἀπὸ τοῦ ἐθνισμοῦ. Ἐν ᾧ ὁ ἐθνισμός εἶναι ἡ ἰδεολογικὴ ἐκδήλωσις τῆς πίστεως αὐτῆς ταύτης τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ μυστικὴν αὐτῆς οὐσίαν, ὁ ἐθνικισμός εἶναι ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς πίστεως ταύτης ἐκ μέρους τάξεως διασπώσης τὴν ὀργανικὴν ὁμοιογένειαν τοῦ ἔθνους καὶ θετούσης ταύτην εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὑπολογισμῶν. Ἐν ᾧ ὁ ἐθνισμός, ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους εἶναι προῖον ἀλόγου μυστικῆς ἀνάγκης καὶ δὲν συλλαμβάνεται λογικῶς, ὁ ἐθνικισμός εἶναι προῖον λογικῆς σκοπιμότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν συλλαμβάνεται, ταξινομεῖται καὶ κρίνεται ἐπιστημονικῶς. Τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου λεχθέν, ὅτι ἔθνος καὶ ἐθνικισμός εἶναι φαινόμενα, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις, ἡ ἐπιστήμη—ἐν τῷ προκειμένῳ ἡ κοινωνιολογία—δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τηρήσῃ στάσιν ὁμοιόμορφον καὶ τὴν αὐτὴν, ἐπικυροῦται ἤδη κατόπιν τῆς γενομένης ἐρεῦνης. Εἶδομεν, ὅτι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἀπαρτίζουν τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθοῦν. Εἶδομεν ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται συνήθως ὡς ἰδιάζοντα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους, δὲν συνιστοῦν κατ' ἀνάγκην τὴν ὑπαρξίν ἔθνους. Ὁ ἐθνικισμός ἀντιθέτως ἐνεφανίσθη καὶ ἔχει ἐμφανισθῆ εἰς πάντας τοὺς ἐρευνησάντας τοῦτον σοβαρῶς ὡς προσδιοριζόμενος ὑπὸ στοιχείου συλλαμβανομένου λογικῶς καὶ ἐξηγουμένου ἐπιστημονικῶς. Τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ σημάνη τὴν ἀγεφύρωτον διαφορὰν,

ἣτις ὑπάρχει μεταξύ τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ, ἐννοιῶν τὰς ὁποίας κακῶς συνδυάζομεν εἰς τὴν καθημερινήν μας ὁμιλίαν.

31—Ἄλλὰ καὶ ἄλλο σοβαρὸν ἐπιχείρημα θὰ ἐπικαλεσθῶμεν πρὸς ἀποτελεσματικὴν θεμελίωσιν τῆς θεωρίας ἡμῶν, καθ' ἣν σχέσις οὐσιαστικὴ μεταξύ ἔθνους καὶ ἐθνικισμοῦ δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἔθνος, τόσον ὡς ἰδέα, ὅσον καὶ ὡς πραγματικότητα, εἶναι προῖόν τῆς καθαρῶς εὐρωπαϊκῆς ἐξελίξεως τῆς ἱστορίας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο κυρίως λόγους. Ὁ πρῶτος συνίσταται εἰς τὸ ὅτι μόνον εἰς ἡπειρον, ὡς ἡ Εὐρώπη, ἡπειρον μικρὰν ἀφ' ἑνὸς καὶ τετμημένην ἀφ' ἑτέρου εἰς μικρὰ λαϊκὰ καὶ κρατικὰ σύνολα, ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους. Εἰς τὰς μεγάλας ἡπείρους μὲ τούτους ἀχανεῖς ἐκείνους λαϊκοὺς καὶ πολιτικοὺς ὀργανισμούς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ ψυχικὴ συνοχὴ εἶναι ἐλαχίστη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῇ ἀλληλεγγύη ἐθνικοῦ περιεχομένου. Ὁ δεύτερος λόγος, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται τὸ μονοπώλιον τῆς Εὐρώπης ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους, συνίσταται εἰς τοῦτο : ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ εἰ μὴ ὡς προῖόν ἱστορικῆς καὶ δὴ ἐξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένης ἱστορικῆς συνειδήσεως. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, ἐὰν τὸ βάρος τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως εἶναι βάρος ἐξ ἐκείνων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα κύπτουν καὶ συντρίβονται ἢ βάρος ἐξ ἐκείνων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα τονοῦνται οἱ λαοί. Γεγονὸς εἶναι πάντως τοῦτο : ὅτι μόνον λαοὶ καλλιεργοῦντες ἰδιαιτέρως τὴν ἱστορικὴν τῶν συνείδησιν εἶναι λαοὶ δυνάμενοι νὰ ἀναπτύξουν τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι πάντες οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἱστορίαν μακρὰν καὶ παλαιάν, μεταβάλλονται εἰς ἔθνη. Ὑπάρχουν λαοί, οἱ ὁποῖοι—ἂν καὶ ἔχουν μακροτάτην ἱστορίαν καὶ δὴ ἱστορίαν μεγαλειτέραν τῆς ἱστορίας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν—δὲν ἔχουν ἀνεπτυγμένην ἱστορικὴν συνείδησιν καὶ καθ' ἀκολουθίαν στεροῦνται τῶν προϋποθέσεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀδηγήσουν πρὸς τὴν γένησιν τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους. Τοῦτο ἰσχύει ἰδίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Κινέζους. Οἱ λαοὶ ἀντιθέτως τῆς Εὐρώπης, ἂν καὶ ἔχουν ἱστορίαν βραχυτέραν τῆς ἱστορίας τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Κινέζων, ἐπεδόθησαν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς. Ἐν ἑκ τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ἰδιαιτέρως ἀνεπτυγμένη ἱστορικὴ μνήμη τῶν λαῶν, οἵτινες ἐμφανίζονται ὡς φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τούτου. Ὁ ἰδιαίτερος οὗτος χαρακτήρ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Αἱ βιβλικαὶ

θησκειαι (ἡ ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ) ἐμφανίζουσι — ὡς ἀναπτύσσει ὀρθῶς Erich Rothacker — τὸν Θεὸν ἀνακαλυπτόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοιοῦτοτρόπως ἐξευγενίζεται ἡ ἰδέα τοῦ «γίγνεσθαι». Τὴν θέσιν τοῦ «κόσμου», ὅπως συνέλαβον τοῦτον οἱ Ἕλληνες, κατέλαβεν ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου. Ὑποστηρίζεται — καὶ τοῦτο κυρίως ὑπὸ τοῦ Oswald Spengler —, ὅτι ἐκεῖνος ὁ πολιτισμὸς, ὅστις ὡσαύτως εἶχε βασιθεῖ ἐπὶ ἰδιαιτέρας ἀνεπτυγμένης ἱστορικῆς συνειδήσεως, ἱστορικῆς μνήμης, ὑπῆρξεν ὁ ἀρχαῖος αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς. Καὶ ἐὰν ἀκόμη συμφωνήσωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρὸς τὸν Spengler, δὲν σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι τῆς Φαραωνικῆς ἐποχῆς εἶχον ἀναπτύξει καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθοῦν τοιοῦτου εἴδους λεπτομέρειαι πνευματικοῦ περιεχομένου, ἡ ὑπαρξίς ἱστορικῆς συνειδήσεως εἰς τοὺς Αἰγυπτίους δὲν θὰ ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους. Αὕτη ἔχει ἀνάγκην πολλῶν προϋποθέσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ ὑπαρξίς ὅλου τετμημένου εἰς μικροὺς λαϊκοὺς καὶ κρατικοὺς ὀργανισμοὺς, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἐποχὴν καὶ εἰς τὴν ἡπειρον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἤκμασαν οἱ Αἰγύπτιοι.

Ἄς ἐπανέλθωμεν λοιπὸν εἰς ὅ,τι ἐτονίσαμεν ἀνωτέρω. Μόνον ἐν Εὐρώπῃ ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῇ καὶ μόνον ἐν Εὐρώπῃ ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη πράγματι ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐγεννήθη αὕτη ὡς προϊόν ὀρισμένης ἐξελίξεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Εὐρωπαίου, ἐξελίξεως, τῆς ὁποίας ἡ ὀργανικότης συνελήφθη ὑπὸ τῶν ρωμαντικῶν τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς, καθ' ἣν ἡ ἐποχὴ εἶχεν ἀρχίσει ἀποστρέφουσα τὸ πρόσωπον ἀπὸ παντὸς ὀργανικοῦ καὶ ἐκθειάζουσα τὸ μηχανικὸν καὶ τεχνικόν. Ἐν ᾧ ὅμως ἡ ἰδέα καὶ ἡ πραγματικότης τοῦ ἔθνους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθοῦν εἰ μὴ μόνον ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν Εὐρώπην, δικαιούμεθα ἄρα γε νὰ εἰπώμεν τὸ αὐτὸ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἔθνικισμὸν;

Ἐὰν ὁ ἔθνικισμὸς ἀπετέλει ἀπλῶς θετικὴν ἐπέκτασιν τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθῇ ὡσαύτως περιορισμένος ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Εὐρώπης. Συμβαίνει ὅμως τοῦτο; Ἀσφαλῶς ὄχι! Ἐθνικισμὸς ἀνεπτύχθη καὶ ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης, εἰς ἡπείρους (ὡς ἡ Ἀμερικὴ, ἰδίᾳ ἡ νότιος) ἀγνοησάσας τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους. Τὸν ἔθνικισμὸν

1. Πρὸβλ. Erich Rothacker, Das historische Bewusstsein, ἐν «Zeitschrift für Deutschkunde», 45. Jahrg, Heft 7—8.

ἀντέγραψεν ὁ ὑπόλοιπος κόσμος ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, διότι τὰ στοιχεῖα του (ἀντιθέτως πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους) εἶναι τεχνικὰ καὶ λογικῶς συλληπτά. Οὕτω πως ἐδημιουργήθησαν ἔθνικισμοὶ καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου μόνον περὶ παρωδίας ἔθνικῶν αἰσθημάτων καὶ ἔθνικῆς ἰδέας εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος. Ὁ ἔθνικισμὸς δὲν προϋποθέτει κἂν πάντοτε τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ παραμόρφωσιν ἀληθοῦς ἔθνικῆς ἰδέας. Οὗτος ἀρκεῖται πολλάκις εἰς τὸ νὰ ἐκμεταλλεῖται πλάσματα ἔθνικῆς συνειδήσεως ἀνύπαρκτα εἰς τὴν πραγματικότητα, πλάσματα, τὰ ὁποῖα ὑποθέτει ἀπλῶς ὡς ὑπάρχοντα.

32. — Ἄς καταλήξωμεν ἤδη εἰς τὰ τελευταῖα συμπεράσματα :

Ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν ἔζησε πράγματι ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, ὑπῆρξε βραχεῖα, βραχυτάτη. Μόνον ἐφ' ὅσον ἦτο φανερὸς ὁ ἀγὼν τοῦ κράτους πρὸς τὸ ἔθνος, μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἔθνος ἐδιώκετο καὶ εὐρίσκετο ἐν καταστάσει ἀμύνης, ἔζησε ζωὴν ἀληθῆ, τὴν ζωὴν τῆς διασπορᾶς καὶ τοῦ ζυγοῦ, τὴν ζωὴν, τῆς ὁποίας ἡ ἀλήθεια συνίσταται εἰς τὴν τραγικότητα, ἀλλὰ καὶ θετικότητα τῆς αὐτοθυσίας. Ἀφ' ἧς στιγμῆς συνεβιβάσθη τὸ ἔθνος πρὸς τὸ κράτος (καὶ συνεβιβάσθη πρὸς τὸ ἀστικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον προσεπστήθη τὸν σύμμαχον τοῦ ἔθνους), ἔπαυσε πράγματι ζῶσα ἡ ἰδέα του, παρεμορφώθη καὶ μετετράπη εἰς δικαιολογητικὴν βάσιν ἀπλοῦ οἰκονομικοῦ καθεστῶτος καὶ συστήματος, τοῦ συστήματος τῆς κεφαλαιοκρατίας. Τὸ κεφάλαιον, ξένον κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἔθνους, κοσμοπολιτικὸν εἰς τὴν φύσιν του (καὶ δὴ ἔξ ἴσου κοσμοπολιτικὸν καὶ ξένον πρὸς τὸ ἔθνος, ὅπως καὶ ὁ ἀντίπους αὐτοῦ, τὸ προλεταριάτον), ἐξεμεταλλεύθη ἀπλῶς τὰ ὄρια, τὰ ὁποῖα θέτουν αἱ ἔθνικαὶ συνειδήσεις, πρὸς ὑπόθαλψιν ἔθνικισμῶν, τῶν ὁποίων φορεὺς ἦτο πλέον οὐχὶ ἡ συνείδησις τοῦ ἔθνους ὡς τοιαύτη, ἀλλ' ἡ συμφεροντολογικὴ συνείδησις τῆς τάξεως, ἡ ὁποία εἶναι ταῦτοχρόνως καὶ ὁ φορεὺς τοῦ κεφαλαίου. Ἀφ' ἧς στιγμῆς συνεβιβάσθησαν τὰ συμφέροντα τῆς κεφαλαιοκρατίας πρὸς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἔθνους καὶ ἐδημιουργήθη τὸ λεγόμενον ἔθνικὸν ἀστικὸν κράτος, ἔπαυσε κατὰ βάθος ὑπάρχουσα, ἔπαυσεν ἐν πάσῃ περιπτώσει ὑπάρχουσα ὡς ζῶσα καὶ δρῶσα πραγματικότης ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους. Τοῦτο ἐξηγεῖ π.χ., διατὶ ὁ *Gustav Landauer*, ὁ ἰδεαλιστὴς αὐτὸς κομμουνιστὴς, πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶχε συνδεθῆ πρὸς στιγμὴν ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἀναγέννησις πολιτικῆς κατευθύνσεως βασιζομένης ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ *Prodhon*, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀστικοῦ κράτους, χωρὶς νὰ ἀρνηθῆται καὶ τὴν βαθυτέραν ἀξίαν τοῦ

ἔθνους ὡς τοιούτου. ¹ Τὸ ἔθνος δὲν ἐπρόφθασε νὰ σημάνῃ πραγματικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅμιλοῦντες περὶ αὐτοῦ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐποχὴν μας, ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας κάτι, τὸ ὁποῖον δὲν συνιστᾷ τὴν ἐποχὴν μας, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον παρεβίασε καὶ παρεμόρφωσε ἀκριβῶς αὕτη. Συνδυασθεῖσης ἀθεμίτως τῆς ἰδέας τοῦ ἀστικοῦ κράτους πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἔθνους, κατέληξε νὰ μεταβληθῇ ἡ τελευταία αὕτη εἰς προπύργιον τῆς κεφαλαιοκρατίας. Διότι—ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ M a x W e b e r, ὁ βαθύτατος οὗτος γνώστης τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος—τὸ ἐθνικὸν κράτος εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐγγυᾶται τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐξασφαλίζει τὴν διατήρησιν τῆς κεφαλαιοκρατίας. Μόνον ὅταν παραχωρήσῃ τὸ ἐθνικὸν κράτος τὴν θέσιν του εἰς κοσμοκρατορίαν, θὰ κλονισθῇ ἀποτελεσματικῶς καὶ θὰ ἐκλείψῃ ἴσως πλήρως ἡ κεφαλαιοκρατία.²

1) Πρὸβλ. G u s t a v L a n d a u e r, Aufruf zum Sozialismus, Berlin 1919, σ. 19 κ. ἐ.

2) M a x W e b e r Wirtschaftsgeschichte, München und Leipzig 1924, σ. 289.